

מקה טעות והטעיה במקח

מקה טעות

מוסד קנה ריהוט, ולאחר שימוש די ממושך התברר שיש בו פגם. התובעים דרשו לבטל את המקח ולקבל ריהוט חדש.¹

1. עד מתי רשאי הקונה לדרוש ביטול מקח בשל פגם במקח?

במקרה שנמצא מום במקח, הדין הוא שאפשר להחזירו גם לאחר זמן רב:² המוכר לחבירו קרקע או עבד או בהמה או שאר מטלטלים, ונמצא במקח מום שלא ידע בו הלוקח, מחזירו אפילו לאחר כמה שנים, שזה מקח טעות הוא, והוא שלא ישתמש בו הלוקח. אבל אם נשתמש בו אחר שראה המום הרי זה מחל ואינו יכול להחזיר.

דברי הרמב"ם נפסקו בשו"ע (חו"מ סי' רלב סעי' ג). נראה מדבריו שהזמן אינו משמעותי, ובעת שנתגלה המום, יש לקונה אפשרות לבטל את הקנייה. אך בדברי הרמב"ם נוספה ההסתייגות 'ולא ידע הלוקח'. משמע, שאם ידע הלוקח ולא החזיר, אין המוכר חייב לקבל את החפץ בחזרה. השאלה העולה היא מדוע לא ביקשו מיד להחליף את הספסלים? אף לפי טענת נציגי התובעת שפנו בהקדם, ברור שהם לא פנו מיד. השאלה ההלכתית היא האם במצב כזה יש לתובעים זכות לדרוש את ביטול המקח.

2. ביטול המקח לאחר זמן משנודע הפגם

בעל הספר 'מחנה אפרים'³ דן בשאלת החזרת מקח לאחר זמן רב, כשהקונה כבר ידע על קיום המום, אך לא עשה בו שימוש. וכך הוא כותב:
מי שמכר חפץ לחבירו ונמצא בו מום ושהה מלהחזירו אחר שידע המום. לכאורה נראה מדברי הרמב"ם ז"ל (מכירה טו, ג) דכל שלא נשתמש במקח אחר שידע מהמום אפילו שהה כמה ימים הרי זה מחזירו ולא אמרינן כיון דידע ושתק הרי זה

1. מעובד על פי פסק דין בב"ד ארץ חמדה גזית, תיק מס' 71014 בהרכב: אבה"ד הרב יוסף כרמל והרב סיני לוי.
2. רמב"ם, הל' מכירה פט"ו ה"ג, על פי רב האי גאון בספר המקח וממכר שער לה.
3. מחנה אפרים, הלכות מכירה דיני אונאה סימן ד.

נתרצה, דחזקה אין אדם מתפייס במומין... וכן כתב הטור. אבל מדברי הגאון הביאו הרדב"ז (ד, קלו) נראה דאם אחר שידע הלוקח המום שהה ולא החזירו לבעלים הרי זה מחל עיי"ש.

ה'מחנה אפרים' מדייק מדברי הרמב"ם שציטטנו לעיל שגם אם קונה ידע על קיום המום, כל עוד לא השתמש בחפץ, הוא יכול לחזור בו, ולא מסיקים מן העיכוב שמחל על זכותו. הוא מדייק שכך היא גם דעת ה'טור'. מאידך גיסא, הוא מביא מדברי רב האי גאון ומסיק מהם שהוא חולק על הרמב"ם וה'טור' וסובר שמרגע הידיעה יש לקונה חובה לבטל את המקח, ואם לא כן, הוא מפסיד את הזכות לבטלו. לפי דברים אלו, אם אכן ברור שהיה עיכוב מרגע שנודע המום, הדבר תלוי במחלוקת ראשונים. ה'שולחן ערוך' (חו"מ סי' רלב סעיף ג) מעתיק את לשון הרמב"ם, ומכאן נראה שכך היא הכרעתו, ועל כן להלכה מותר להחזיר מקח גם לאחר זמן מרגע הידיעה.

3. מום שאפשר להבחין בו בבדיקה - שיטת ה'מגיד משנה'

בעניין זה צריך לדון גם בשיטת ה'מגיד משנה':⁴

ויש מי שכתב שאם היה הדבר שהלוקח יכל להבחין לאלתר כגון שיכולין לנסותו ולטועמו ולא הקפיד לעשות כן והמוכר מכר לו סתם אינו חוזר. ה'משנה למלך' (שם) העיר שמסתימת דברי הרמב"ם ושאר הפוסקים המדברים על השימוש בתור השלב הקובע עולה שאינם מסכימים לדברי ה'מגיד משנה'. האחרונים הציעו כמה ביאורים לדבריו⁵ שלפי דבריהם לא יסתרו את דברי הרמב"ם. בעל השו"ת 'שבות יעקב'⁶ מבאר שמדובר ביכולת להבחין לפני סיום המקח, ואז אם בחר להמשיך ולקנות, מוכח שמחל על פגם המוצר. לפי ביאור זה, במקרה דנן המקח נגמר במסירת השולחנות, ולא יכלו לבדוק לפני כן, אלא אדרבה, סמכו על בעלי המפעל שמביאים להם דבר מתוקן כמקובל בכל מקום. בעל הספר 'נתיבות המשפט' (סי' רלב ס"ק א) העמיד את דברי ה'מגיד משנה' במקרה שהקונה השתמש במוצר לאחר שיכול היה להבחין בפגם, שהדבר שקול למקרה שהשתמש לאחר שכבר הבחין. ה'פתחי תשובה' ציין שהסבר זה יכול להתאים לציטוט החלקי של ה'מגיד משנה' בספר 'מאירת עיניים', אך אינו מתיישב עם דברי ה'מגיד משנה' במקורם. מלבד זאת, יש לציין את דברי מהרשד"ם:⁷

שזו סברת יחיד כיון שלא מצינו חלוק זה בפוסקים המובהקים וא"כ לא שייך לומר כאן קים לי כו' כי ודאי סברא זו סברא בטלה לגבי האי דינא.

4. מגיד משנה לרמב"ם שם, הובא גם בסמ"ע סי' רלב ס"ק י.

5. ראה פת"ש, סי' רלב ס"ק א.

6. שו"ת שבות יעקב ג, סי' קסט, וכן נקט תרומת הכרי שם.

7. שו"ת מהרשד"ם, חו"מ סי' שפה, הובאו על ידי משפט שלום סי' רלב ס"ק ג.

בעל השו"ת 'נכח השולחן'⁸ חיזק את סברת ה'מגיד משנה' והראה שכן היא שיטת הגאונים⁹ וכן עולה מדברי ה'תוספות' (קידושין יא ע"א, ד"ה הנהו) שבדבר שאפשר לברר או להביא בעל מקצוע שיברר ולא בירר - מחל על הפגם. אבל תימה שהסתמך על דברי ה'תוספות', שמיישבים את שיטת רש"י,¹⁰ בעוד כל הראשונים (קידושין שם) מרבנו תם ואילך חולקים על רש"י וממילא חולקים על דברי ה'מגיד משנה'! בעל הספר 'משפט שלום' (סי' רלב ס"ק ג) הכריע על פי פוסקים רבים שאפשר לומר 'קים לי' כשיטת ה'מגיד משנה', אך כאמור לעיל, נראה שאין המקרה דידן משתייך בבירור לדבריו. עוד נראה שבמקרה דידן לתובעים היה אמון בחברה, וכן הפגם, על אף שהוא ברור כיום, הלך והתברר עם הזמן כשהתגלה שנגרמת אי נעימות מצטברת אצל המשתמשים. לכן יש מקום לטענת התובעים שהתעכבו בבירור הדברים ובפעולה בעניינם, ולא הייתה כאן מחילה על הפגם.

4. שימוש לאחר הודעה על הפגם

אמנם במקרה דנן, מאחר שכבר היה שימוש לאחר ידיעת הפגם, נראה לכאורה שאין מקום להחזרה כלל, כפי שעולה מדברי השו"ע. אלא שה'מחנה אפרים' (שם סי' ה) כותב: ואם נמצא מום במקח והודיעו ואחר כך נשתמש בו נראה דלא אמרינן בכהאי גוונא דמחל ואינו יכול להחזיר וכן כתב הריטב"א (ב"מ נ ע"ב): ואם נשתמש בו אחר שהכיר האונאה קודם שיוודע למוכר מחל אונאתו שאם לא כן לא הוה ליה להשתמש בו כיון דהוי ביטול מקח ואם הכיר אונאתו והודיעו ואחר כך נשתמש בו לא מחל אונאתו אלא שחייב לשלם למוכר מה שנשתמש בו או מה שהפסיד בתשמישו.

ה'פתחי תשובה' (סי' רלב ס"ק א) הביא את דברי ה'מחנה אפרים', אך ציין את דברי בעל השו"ת 'גליא מסכת' (ח"א סי' י). הוא מביא מקרה שהיה שימוש בחפץ לאחר שנודע המום. בבית הדין נחלקו הדיינים בדיון זה, ואב בית הדין הסתמך על דברי הריטב"א וסבר שאפשר לבטל את המקח גם לאחר שימוש. הדיינים פנו בשאלה לבעל ה'גליא מסכת' שיכריע ביניהם, והוא אמר שהוא חולק וסובר שאין ללמוד מדברי הריטב"א העוסקים בביטול מקח מחמת אונאה לדיני ביטול מקח מחמת פגם. וכאשר מדובר בפגם במוצר, אזי ברגע שנתברר לקונה שיש טעות במקח - עליו להחזירו, ואם הוא ממשיך להשתמש בו, הרי הוא מגלה בכך שהוא חפץ בקיום הקנייה. בעל ה'פתחי תשובה' בחיבורו 'נחלת צבי' (ח"מ שם) מקבל את שיטת ה'מחנה אפרים' להלכה (אף שב'פתחי תשובה' עצמו הוא כותב שהדבר תלוי בידי מי הכסף על המקח). גם בעל הספר 'כנסת הגדולה' סובר כך וכותב:¹¹

8. שו"ת נוכח השולחן, חו"מ סי' טו, צוין על ידי הרב עובדיה אחיטוב, משפטי ארץ ג, עמ' 377.

9. שו"ת שערי צדק סי' ו אות ד.

10. בשם רבנו אליהו בתוספות על הגיליון או ריב"א עפ"י תוספות רא"ש.

11. כנסת הגדולה, חו"מ סי' רלב הגהות הטור אות לז, מובא בשו"ת נכח השולחן שם.

ויראה לי דהא דקי"ל דאם נשתמש במקח אחר שידע במום שמחל היינו על הסתם שלא גילה דעתו שרוצה להחזירו אבל אם גילה דעתו שרוצה להחזירו כשידע במום אז אפילו נשתמש יכול להחזיר ולא אמרינן שמחל. על כן, אם נקבל את טענת התובעים שמרגע שנתברר להם שהספסלים אכן אינם מתאימים והמפעל הטעה אותם, ניסו להשיג את המפעל, ולטענתם גם דיברו עם עובדים במפעל על הפגם, הרי שהם יכולים להחזיר את הספסלים. אמנם לא ברור מה הקושי להשיג את המפעל ומדוע התהליך ארך שנים, אך מצד שני, מדובר במוסד ציבורי, שבו בדרך כלל ההליך מסורבל יותר. אמנם בעלי המפעל מכחישים שנציגי התובעת פנו אליהם, אך מטבע הדברים לא ייתכן שיזכרו כל פנייה שקיבלו, ובפרט שיש עובדים רבים, וקשה מאוד לברר עם מי דיברו ומתי. לסיכום, מכיוון שיש פגם ברור לפנינו, המפעל חייב לקבל בחזרה את הספסלים ולהשיב את הכסף שנתקבל עבורם. עם זאת, לנתבעת יש זכות לדרוש מן התובעת דמי שימוש בספסלים, וכלדהלן.

ה. גביית דמי שימוש מדבר שנמצא בו מום והוחזר

מכיוון שבזמן שעבר מאז הרכישה השתמשו מתפללי בית הכנסת בשולחנות, צריך לדון האם עליהם לשלם את שווי השימוש.

הריטב"א (בבא מציעא נ ע"ב, ד"ה יתר) כותב לעניין חפץ שנמצאה בו אונאה:

והוי יודע שאם נשתמש הלוקח במקח יש לו ג' דינים:

[1] אם התשמיש היה קודם שהכיר באונאתו מחזירו כמות שהוא דהא ברשות עבד.

[2] ואם נשתמש בו אחר שהכיר באונאה קודם שיודיע למוכר מחל אונאתו שאם לא כן לא היה לו להשתמש בו כיון דהוי ביטול מקח.

[3] ואם הכיר אונאתו והודיעו ואחר כך נשתמש בו לא מחל אונאתו אלא **שחייב לשלם למוכר מה שנשתמש או מה שהפסיד בתשמישו** אם רצה המתאנה לבטל המקח לתבוע אונאה...

אם כן, מרגע שהכירו במום, חייבים לשלם שכר שימוש או לפחות בלאי. הפוסקים מציינים גם את דברי הרמב"ם (הל' מכירה פט"ז ה"ח):

המוכר קרקע לחבירו ואכל פירותיה ולאחר זמן נראה לו בה מום, אם רצה להחזיר קרקע לבעלים מחזיר כל הפירות שאכל.

דבריו אלו הובאו גם בשו"ע (סי' רלב סעי' טו). מן הדברים עולה שאין חילוק בין הפירות שנאכלו לפני ההכרה במום לבין אלו שנאכלו אחריה.¹² בעל הספר 'ברכת משה'¹³ מסביר שבמקרה של מום, המקח בטל לגמרי, מה שאין כן באונאה, שיש בה 'היכי תמצו' לקיום

12. ראה בפתחי חושן, אונאה יג הערה כ, שלדעת רוב הפוסקים הוא משום שהשתמש ברכוש שאינו שלו.

13. ברכת משה, על מחנה אפרים אונאה ה.

המקח, ועל כן הדבר תלוי ועומד. וכן ה'אור שמח' (על הרמב"ם שם) הסתפק האם יש חיוב לשלם שכר שימוש במקרה של מום במקח. הוא נוטה לומר שלפי דעת הרשב"א יש ספק האם אפשר לחייב, אך הביא מרשב"ש (סי' תעו) ומ'שלטי גיבורים¹⁴ שהיה פשוט להם שצריך לחייב, ולהלכה נראה שיש ללכת אחר הכרעתם הברורה של הפוסקים.

על כן יש לחייב את החברה להחליף את הריהוט הפגום לאחר ניכוי דמי השימוש. **הכרעת הרוב** הייתה שמן הזמן שעבר עד התביעה לומדים שהייתה מחילה של התובעים, ומכוח הפשרה הם זכאים לרכוש ספסלים חדשים בהנחה של 20%.

ב. הטעיית עובד¹⁵

שאלה

התובע הוא קבלן שניגש למכרז. במכרז נאמר לו שיש הצעת מחיר קודמת, אך לדבריו לא נמסר לו שהקבלן שהציע אותה עובד עם פועלים זולים. הוא הציע גם כן אותה הצעה, ועקב כך סיים את העבודה בהפסד ניכר. רק לאחר זמן התברר לו מקור ההצעה הראשונה, וממילא הוא טוען שהוא הוטעה בידי המעסיק ודורש לחייב את המעסיק לשלם לו על פי התעריף המתאים לקבלן מן הסוג שלו.

תשובה

הט"ז (חו"מ סי' שלב ס"ק ד) כותב שמעשים בכל יום שאדם מטעה את חברו ואומר לו שהחפץ נקנה בסכום מסוים, אף שנקנה בפחות מכך. לדעתו, אין בכך בכדי לבטל את המקח. ה'פתחי תשובה' (סי' רז ס"ק ט) מציין שבעל השו"ת 'חוות יאיר' (סי' סט) דן במקרה שאדם הטעה את חברו וגרם לו לקנות בית במחיר מסוים, כיוון שאמר לו שאדם אחר הציע לו סכום גדול יותר. ה'חוות יאיר' פוסק שאם הקונה כבר שילם הוא מפסיד, אך אם לא שילם, הוא יכול לבטל את המקח משום 'אומדנא דמוכח' שרק בגלל ההצעה השנייה הוא הסכים לקנות במחיר שהסכים. ה'פתחי תשובה' נשאר ב'צריך עיון', שכן לכאורה זו מחלוקת בין הפוסקים.

בעל הספר 'משפט שלום' (סי' רכז ס"ק ג) מחלק בין מקרה שברור שהקונה סמך על המוכר, כמו במקרה של בעל ה'חוות יאיר', שבו המוכר נשבע שהאמת כדבריו, לבין מקרה שהמוכר שכנע את הקונה בשקר, אך לא ברור אם אכן הקונה קנה בגלל הבטחות המוכר או בגלל סיבות אחרות.¹⁶ לפי דבריו, במקרה דנן יש מקום להסתפק, שכן אין

14. שלטי גבורים, ב"מ ל ע"א בדפי הרי"ף אות א.

15. מעובד על פי פסק דין בבי"ד ארץ חמדה גזית, תיק מס' 71105 בהרכב אבה"ד הרב יוסף כרמל והרב סיני לוי.

16. ראה עוד בספר פתחי חושן, אונאה פרק י סעי' כב.

ספק שהצעת המחיר הזולה היא זו שגרמה לקבלן להוריד את המחיר שהציע מלכתחילה, ואם נאמר לו על הצעה זו שהיא הצעה של קבלן רגיל, הרי שיש לכך משמעות. אך נראה שיש לחלק בין הדברים. כיוון שבמקרה שלנו מדובר בבעל מקצוע ובעבודה שיש בידיה לתת הערכה למחירה לפי ניסיונו ויכולותיו, הרי שהעובדה שהוא בחר להציע גם הצעת מחיר כזו עדיין נתונה באחריותו המלאה, ואין זה דומה לקביעת מחיר חפץ, שבו המחיר אכן תלוי אך ורק ביחסי הכוחות בשוק. נציין עוד שהרב משה בארי מציע¹⁷ חילוק אחר - בין דבר שיש ביכולת הקונה לבדוק, כגון השער בשוק, ואז אין לו טענה על המוכר אלא על עצמו לבין דבר שאין ביכולתו לבדוק (פלוני הציע לי כך...), ואז יש לו טענה כנגד המוכר. לכאורה, גם במקרה דנן מדובר בהצעה שהייתה אך ורק בידי הנתבעים, ולא הייתה לתובע אפשרות לבררה אלא בהסתמך על דבריהם, אך דברינו תקפים גם במקרה זה, שכן כאמור, מאחר שמדובר בעניין מקצועי, היו לתובע אפשרות ואחריות לקבוע את המחיר לפי מה שקבלן צריך לקחת, ולא להסתמך על כך שמחיר מעין זה מוצע בידי אנשים אחרים. על כן, אנו דוחים את טענת ההטעיה לעניין תמחור חוזר של העבודה כולה.

17. הרב משה בארי, ס' משפטי ארץ ג, עמ' 426 ואילך.